

הספרות כמצוות התענוע

משוררים הולכים בעקבות החלילן מהמלין. סופרים הולכים בעקבות פירורי הלחם. משוררים נושאים את עיניהם בחיפוש אחר מנגינה שתוביל אותם למחוזות אחרים, אולי נשגבים יותר. סופרים משפילים את עיניהם אל האדמה ומחפשים עליה פירורים.

בחצי-אוזן שמעתי מאוחר בלילה: אחד המשתתפים בתחנת הרדיו הצרפתית פראנס קולטור אמר שהאורגזמה הראשונה שחוה אנרי בייל – לימים סטנדאל, מחבר "האדום והשחור" – היתה כשראה את עריפת ראשו של לואי השישה-עשר. מיד בדקתי את הנושא ברשת. הממצאים, למשל שנת הלידה של הסופר בהשוואה לשנת העריפה של המלך ושאר נתוני זמן, מקום ופיזיונומיה – לא תמכו במיוחד בשמועה הזאת, אבל היא ננעצה במוחי ולא הרפתה. רומן שלם יכול להיוולד משברי עובדות כאלה, אם רק אלך בעקבות פירורי הלחם.

לעיתים קרובות אני נשאל מה ההבדל בין סופרים ומשוררים. כל מיני תשובות סיפקתי במשך השנים. למשל: משוררים הם אקסהיביציוניסטים בעוד שסופרים הם מציננים. אבל הנה תשובה נוספת שעולה על דעתי ממש עכשיו: משוררים הולכים בעקבות החלילן מהמלין, בעוד שסופרים הולכים בעקבות פירורי הלחם. רוצה לומר, משוררים נושאים את עיניהם – וכורים את אוזניהם – בחיפוש אחר מנגינה שתוביל אותם למחוזות אחרים, אולי נשגבים יותר. סופרים, לעומת זאת, משפילים את עיניהם אל האדמה ומחפשים עליה פירורים. הסיפור משליך את פירורי הלחם האלה לעברם, וכל סופרת וסופר מלקטים את הפירורים שלהם, לפי טעמים ומזגם. כשנערכתי לכתובת הרומן "יולנדה" קראתי בין השאר את המכתבים ששלח גוסטב

פלובר לאמו ממסעו בארצות הלבנט. פלובר השתתף במשלחת צרפתית ממלכתית, ושני נמענים היו למכתביו: אמו, וכן חברו הטוב, לואי בוייה. בעוד שלאמו כתב פלובר מכתבים מלאי התרפקות, כפי שהיה נהוג בתקופה ההיא בין בנים לאמותיהם – מכתבים שנפתחים למשל כך: "קשישה קטנה ויקרה" – הרי שלחברו כתב פלובר מכתבים המלאים בתיאורי זימה.

במכתבים אלה הוא תיאר למשל קופים הנועלים בחורים בחוצות קהיר, מכשפים שהשתן שלהם רווי בסגולות פוריות, או נשים המאוננות לקדושים עד שנשמתם יוצאת. באחד המכתבים האלה סיפר פלובר לחברו על ביקור באחד החמאמים בקהיר, שם עיסה אותו בלן קשיש ושלח את ידו "לכדורי האהבה שלי".

ליקטתי את שלוש המילים האלה בזהירות, ושתלתי אותן ברומן שכתבתי. וכך, בכל פעם שהגיבור, מומו, צאצא למשפחה ממוצא קהירי, מדבר על האשכים שלו, הוא מכנה אותם "כדורי האהבה שלי".

בתרגום לצרפתית, מעניין לציין, התרחש הנס שקורה לעיתים בתרגום, בעת שהוא מתעלה על המקור. המתרגמת לצרפתית, ולרי זנאטי, לא יכולה היתה לשער את הדרך שבה התחקיתי אחרי כדורי האהבה, והיא תרגמה אותם ל"תכשיטי המשפחה שלי".

תכשיטי המשפחה – בצרפתית וגם באנגלית – זה ביטוי לאשכים. ובמקרה של מומו, שבילדותו עוטים עליו הוריו תכשיטי זהב, התרגום הזה היה קולע יותר מאשר "כדורי האהבה", העמום משהו ללא ההקשר המקורי.

ספרות היא טקסט שבו צופנים הסופרים קוד. יש שני סוגים של קוד: זה הגלוי לעין, שאותו אמורים הקוראים לפצח. ויש הקוד הנסתר, שאותו שותלים הכותבים עבור עצמם בלבד.

אפשר אולי להשוות את הדבר לציורי המערות הפרה-היסטוריים. במערות בצרפת ובספרד, למשל, אפשר לראות ציורים של אינספור בעלי חיים מרהיבים. אנחנו לא יודעים בוודאות מה עשו המבקרים באולמות הכניסה האלה לפני 15,000 שנה ויותר. אחת ההשערות היא שהתכנס שם קהל רב ונכח בטקסי חניכה או מאגיה.

חלק מהציורים האלה צוירו במקומות שהגישה אליהם היתה כמעט בלתי אפשרית, לפעמים במקומות שאפשר להגיע אליהם רק אם משתלשלים מחבלים או מפליגים בסירה. שם אפשר למצוא ציורים אינטימיים להפליא, המספרים סיפור מורכב ואניגמטי. מי אמור היה להביט בציורים האלה? אולי איש-לא, מלבד האדם שצייר אותם. מי אמור היה לפענח אותם? איש-לא.

הזכרתי כאן את טעמו של הסופר ואת מזגו. בספר ששמו "העונג של X – סיור מודרך במתמטיקה מ-1 עד לאינסוף" (The Joy of x: A Guided Tour of Math, from One to Infinity), קראתי על המתמטיקאי הצרפתי אווריסט גלואה, שתורה שלמה רשומה על שמו, אף שנפטר בגיל 21 בקושי. אותי העסיקה פחות התורה שייסד, ויותר התעלומה שפתר, או מדויק יותר: הוכיח שאי אפשר לפתור אותה. בימי יוון העתיקה פרצה מגפה באי דלוס והתושבים פנו לאורקל מדלפי, שיושיע. האורקל יעץ להם להכפיל את המזבח של אפולו, ובמילים אחרות: להכפיל נפח של קובייה בעזרת סרגל ומחוגה בלבד. רק במאה

ה-19 הוכיח גלואה מִנִּיה וְבִיה, כי לא ניתן לבצע את הפעולה הזאת. את ימיו הקצרים הוא סיים, כך קראתי בהערת שוליים, בדוֹ-קרב.

העובדה הזאת היתה מיד לפירור הלחם שלי, והצטרפה לקורבן ירי נוסף – ויקטור נואר, שנורה על-ידי קרוב משפחה של נפוליאון השלישי, ויש האומרים שזה היה בעת שעוד היה בבתוליו. אולי זאת הסיבה לכך שמקובל להאמין כי יש לשפשף את חלציו של פסל הברונזה המונח על קברו של נואר בבית הקברות פר לשז, כסגולה לפיריון. ואכן – חלציו של נואר משופשפים מאוד, ובכובע הצילינדר המונח בידו, לא רחוק מחזהו שכדור מפלח אותו, מניחות נשים שהרו גרביים של תינוקות, לאות תודה.

כל זה הצית את דמיוני וכתבתי על כך לפחות בשני ספרים שפרסמתי.

בזכרונותיה של בת הסולטן הטורקי עבדול חמיד השני – שאותם היא כתבה בצרפתית לאחר שגלתה המשפחה לפריז – הזכירה בת הסולטן כי בטורקיה נהגו לרחוץ את הרכים הנולדים בתוך שריון של צב מצופה כסף, סגולה לאריכות ימים. קראתי את הפרט הזה – וליקטתי אותו לרומן שלי, "הצורף".

וכך, החיים ממשיכים לזמן לי פירורי לחם, ואני מלקט את הפירורים האלה מאדמת המציאות והופך אותם לרעיונות ולמילים. כל עוד אוכל להשפיל את המבט ולתור אחר הפירורים שלבי נמשך אחריהם, אוכל לכתוב. כל עוד אוכל לכתוב, אחיה.

אני מהלך בעולם כמו אותו משוטט של ולטר בנימין – וכמו המשוטט בסייבר, זה המכונה cyber-flâneur. לנגד עיניי נפתחים עוד ועוד חלונות, ואני שועה להם ומלקט את הפירורים המושלכים לעברי, כאותו אדם המלקט פיסות זהב וזעירות, מרצדות, במי הנחל או בערימות של חול. אין פלטפורמה שאני בוחל בה, ואף לא אחת מהן נקלית בעיניי, לרבות ספרים דיגיטליים, אתרי אינטרנט, קובצי פדיאף של בית המשפט העליון, קטלוגים של בנק הזרע, פודקסטים וסרטונים.

הלכתי פעם בעקבות פירורי הלחם של ד"ר לודוויג לוי-לנץ. הוא היה גניקולוג אירופי, חלוץ הניתוחים לשינוי מין, שעבד במכון למדעי המין של מאגנסוס הירשפלד בברלין, עקר לקהיר, ושם היה בין השאר הגניקולוג של אום כולת'ום ואף ערך לה ניתוח פלסטי (כך על כל פנים גורסות השמועות) להקטנת החזה. אום כולת'ום אמרה על הרופא שלה: "רק מנתח עם ידי זהב כמו שלו יכול להכין כזה גפילטע פיש!".

טוב, הפרט האחרון לא לגמרי מדויק: מי שהחמיאה לגפילטע פיש של ד"ר לוי-לנץ לא היתה אום כולת'ום, אלא פצייניטית אחרת שלו. שמעתי על כך בהרצאה של חוקרת אמריקאית שמצאתי בסרטון ביוטיוב, מתוך כנס אקדמי שעסק בין השאר ביומני של לוי-לנץ.

חיש-קל ליקטתי את פירור הלחם הזה, ואז נטלתי לעצמי את חירות הסופר בעת כתיבת הרומן "אחותי", ותעתעתי בעובדות: בספרי, לא פצייניטית עלומת שם משווה בין כישוריו של ד"ר לוי-לנץ כמנתח פלסטי לבין כישוריו כמכין גפילטע פיש, אלא אום כולת'ום בכבודה ובעצמה.

אחרי ככלות הכול, בנוסף על מצוות לקט, שכחה ופאה, על כתפיהם של הסופרים מוטלת מצווה אחת נוספת, והיא מצוות התעתוע.